

Kong Haralds kumler

Den største runesten

Tingstedet i Jelling summede af liv den dag i midten eller slutningen af 960'erne, da kong Harald 1. Blåtand (-ca. 987) viste sit nye monument til inviterede. På kongens ordre havde en af verdens dygtigste stenhuggere – formentlig fra England – udført et pragtværk af en runesten. Det var ikke en almindelig runesten, som hvem som helst kunne hugge i løbet af en eftermiddag. Nej, der var tale om den største sten i miles omkreds – en ti tons tung, tresidet granitblok – og den største runesten, man nogensinde havde set eller hørt om.

Stenhuggeren havde været flere måneder om arbejdet, men nu stod den tæt op ad den store kongshal. Friskhugget, nymalet og med billeder og runeskrift på alle tre sider var den et imponerende syn, og det skulle siden vise sig, at Haralds kæmpemæssige monument aldrig blev overgået hverken i størrelse eller komposition.

Granitblokken fik plads inden for en vældig palisade, der var formet som en stor rombe, som indhegnede ikke færre end 12,5 hektar. Langs palisadens inderside lå huse, og to kæmpemæssige høje tårnede sig op på hver side af runestenen. Den ene af de to høje – Nordhøjen – blev bygget allerede i den førkristne tid, hvor den var placeret centralt i en stensætning, der var udformet som et næsten 360 meter langt skib. Stedet blev formentlig brugt som

samlingsplads eller tingsted, hvor man holdt møde for at træffe beslutninger eller afgøre retstvister.

Da runestenen blev rejst, havde Harald Blåtand været konge i nogle år, men det var ikke en titel, der uden videre var blevet ham givet fra far til søn. Det havde krævet kamp, store overtalelsesevner og en konstant genforhandling af magten, og Harald var godt klar over, at han ikke var den eneste, der kunne gøre krav på tronen. Der var ingen fast arvefølge, og de mandlige medlemmer af kongeslægterne valgte normalt den nye konge. Samtidig begyndte den nyslåede tysk-romerske kejser Otto 1. (912-973) at røre på sig lige syd for danernes land. Han blev kronet til kejser i 962 og sørgede for at knytte krone og kirke tæt sammen. Om Otto var en særligt from mand, må stå hen i det uvisse, men der er i hvert fald ikke tvivl om, at der var gode politiske landvindinger ved manøvren. En stærk kristen fyrste havde nemlig alle argumenter for at forberede erobringstogter i de hedenske områder nord og øst for det tysk-romerske rige. Set i lyset af 900-tallets europæiske storpolitik var det derfor politisk nødvendigt for kong Harald at overgå til kristendommen. Kejseren var klar til at erobre de hedenske daneres land, og ville Harald beholde sit kongerige, måtte han sørge for, at argumenterne for en erobring smuldrede.

Det var et indgreb i befolkningens og nok især stormændenes magt og mentalitet at blive kristne. Man dyrkede de hedenske guder derhjemme, men stormændene holdt også kultfester, hvor mange hundrede mennesker deltog. De store fester foregik på stormandsgårdene – som fx dem, der er fundet rester af ved Tissø og i Lejre – og stormanden stod for ritualerne. Storslåede begravelser var en anden mulighed, stormændene havde, for at vise og manifestere magt. Enkelte blev begravet i hele skibe med heste, hunde og et væld af gaver, mens andre

Runestenene i Jelling ramte forsiden af Anders And & Co. i foråret 2017, da Egmont lancerede et særnummer af bladet i nogle få tusind eksemplarer. Bladet kunne kun skaffes ved et arrangement i udstillingsstedet Kongernes Jelling, og det skabte kø langt ud på gaden.
|| Egmont/Disney

blev begravet i store kammergrave med rigt udstyr. Der var selvsagt magt og identitet forbundet med at afholde rituelle fester – både i forbindelse med gravlæggelser og andre ritualer som årstidsfester ved midvinter, solhverv og midsommer – og stormændene måtte med indførelsen af kristendommen finde nye måder at manifestere sig på. Fx ved at bygge kirker.

Samtidig vandt kristendommen mere og mere indpas i samfundet, og på den måde var der både inden- og udenrigspolitiske årsager til, at Harald ville vise sin magt frem. Hvad var bedre end at hugge

sine triumfer i granit? Her kunne han med ganske få ord vise sin ret til magten i Danmark – eller det område, der snart skulle blive til Danmark – og området kunne fremstå som et kristent kongedømme over for den tysk-romerske kejser.

Udformningen af Haralds runesten var en genistreg på flere måder. Intet var overladt til tilfældighederne – hverken valg af materiale, skrifttype, tekstens komposition, sprog, layout eller billeder. Da Harald kom til magten i Danmark, havde man allerede rejst runesten i et par hundrede år eller mere, så folk kendte til den slags monumenter. Skikken var dog forbeholdt de øverste lag i samfundet. Senere blev det anderledes. Før Harald rejste sin runesten, var det udelukkende stormændene og deres hustruer, som blev foreviget i granit på fremtrædende pladser i landskabet. Haralds far, Gorm den Gamle (-ca. 958), rejste en runesten efter Thyra Danebod (-ca. 950) – eller *Þōrvī*, som hun rettelig hed – kort efter hendes død. Den stod efter alt at dømme i stævnen på den enorme skibssætning, der var en del af de førkristne monumenter i Jelling.

Gorms sten fulgte det normale mønster for runesten i 900-tallets Danmark. Indskriften var ristet helt i overensstemmelse med tidens trend: i lodrette bånd uden anden udsmykning end to orme-hoveder, som afsluttede skriftbåndet øverst på bagsiden, og udformningen af sproget og de enkelte ord var karakteristisk for perioden.

Haralds runesten skilte sig ud. Ikke kun fra Gorm den Gamles monument over Thyra Danebod, men fra alle runesten, som blev rejst både før og efter. Harald havde ladet indskriften hugge i vandrette bånd, og alle flader og kanter var udsmykkede. Denne form for layout kendte man absolut ikke fra runestenenes verden, og derfor skal inspirationen søges et andet sted, nemlig blandt de illuminerede

håndskrifter, som i samtiden blev produceret i det kristne Europa. Samtidig med de nyskabende tiltag i layout og ornamentik greb udformningen også bagud i tid, for sproget på Haralds runesten var nemlig lidt gammeldags. Haralds runerister skrev fx **þausi** og **þaurui** i stedet for **þusi** (disse) og **þurui** (*Þōrvī* – Thyra), som stavemåden havde været på Gorm den Gamles runesten. På en og samme tid afspejlede Haralds runesten altså den europæiske skriftkultur, samtidig med at han videreførte en ældgammel, hjemlig skik og fik Danmark til at fremstå som et civiliseret land med dybe rødder i eget sprog og egen skriftkultur. Det kunne endda se ud til, at Harald havde beordret runeristeren til at riste teksten i en mere konservativ og højtidelig stil for at fremhæve bekendtgørelsens officielle karakter. Når budskabet var så kontroversielt, at det ville omforme ethvert menneskes liv og skabe en ny kristen identitet for landet, var det vigtigt at holde fast i noget, som var – og er – mindst lige så identitetsskabende, nemlig sproget og skriften.

Opbygningen af teksten fulgte også et nøje planlagt mønster. Teksten satte først og fremmest fokus på Harald og hans politiske meritter – og ved at nævne hans forældre også på hans retmæssige adkomst til magten. Indskriften begynder med at nævne stenrejseren på samme måde som på langt de fleste andre runesten, men i stedet for at skrive ”Kong Harald gjorde disse kumler” blev det lille hjælpeverb *bød* flettet ind i teksten, så der står ”Kong Harald *bød* gøre disse kumler.” En konge havde jo magt til at befale. Ordet *kuml* oversættes normalt med mindesmærke.

Harald omtalte sig selv først, og herefter ville det have været naturligt at opremse kongens gerninger – ”den Harald, som vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne” – men ved at placere det

En kopi af Harald Blåtands runesten var med, da verdensudstillingen åbnede i Paris i 1889. Her blev den udstillet sammen med kinesiske skriftegn. Kopien opbevares i dag i Paris. || Musée d'Archéologie Nationale, Château de Saint-Germain

efter mindeindskriften over sine forældre fik han også sat et andet mindesmærke. Nemlig over sig selv. Ordet Harald begynder teksten i første linje, og det er også det første ord i sidste linje. Navnet Danmark afslutter teksten på stenens første side, mens linje 2 er tilegnet Gorm den Gamle og linje 3 Thyra Danebod.

Teksten giver læseren en fornemmelse af, at Haralds magt skyldtes begge forældre. Der er kun en god håndfuld eksempler på runesten, der blev rejst efter kvinder alene – eller efter både en mand og en kvinde. Men Thyra var noget særligt. Hun er nævnt på ikke færre end fire danske runesten, som alle er rejst i det syd- og vestjyske. Runestenen i Læborg ved Vejen blev rejst af Ravnunge-Tue til minde om

Thyra, hans ”dronning”, dvs. hans overordnede eller i helt moderne forstand hans chef. En dronning var i vikingetiden (ca. 800-ca. 1050) ret beset en kvindelig efterkommer af en drot, altså en stormandsdatter. Hun er formentlig også nævnt på den runesten, der står foran Bække Kirke, som ligger 5-6 km nord for Læborg. Teksten er usædvanlig for en runesten, idet den nævner, at tre personer – Ravnunge-Tue, Fundin og Gnyple – byggede Thyras gravhøj. En lignende tekst blev måske hugget på Horne-stenen lidt nord for Varde, men stenen er et fragment, så helt sikre er vi ikke. Og endelig er Thyra nævnt som kong Gorms hustru på den lille Jelling-sten og igen på Haralds runesten efter begge sine forældre.

Vi kan selvfølgelig aldrig være helt sikre på, at det er den samme Thyra, der er nævnt på alle fire runesten, men deres geografiske nærhed og runestens sjældenhed i tiden før kristendommen tyder på det. Hvis det er sandt, er der ingen tvivl om, at Thyra var en nøgleperson i både Gorms og Haralds overtagelse og fastholdelse af kongemagten. Ingen samtidige udenlandske kilder nævner hende – kvinder blev kun nævnt meget sjældent – og vi ved ikke, hvor hun kom fra. Men måske havde hun og hendes slægt hjemme i det sydjyske, hvor alle de runesten, som nævner Thyra, er rejst. På Gorms runesten er hun omtalt som Danmarks bod. Bod kan tolkes som bedring eller udbedring, styrke eller hjælp i betydningen, at noget skadet eller slidt skal udbedres. Det tyder på, at det var hendes ægteskabelige alliance med Gorm den Gamle, der fik brikkerne til at falde på plads og måske bilagde en gammel, intern strid om magten.

Der er plads til at lade fantasien få frit spil, når man skal prøve at regne ud, hvad der egentlig foregik i det danske område i de år. Man kan forestille sig en række konge- eller stormandsslægter, der

De fleste kender logoet for teknologien Bluetooth. Det består af to sammensatte runer: * h for Harald og B b for Blåtand. Telegiganten Ericsson opfandt Bluetooth. På fotoet fra 2001 ses en bærbar version, og her har man leget med bogstaverne for netop at give indtryk af fortid. || Topfoto/Ritzau Scanpix

kæmpede om magten, og som endelig nåede til nogenlunde enighed ved giftermålet mellem Thyra og Gorm. At det var Thyras slægt, der krævede mest overtalelse, vidner både Gorms og Haralds runesten om.

Men grundlaget for magten var skrøbeligt. Der var ingen fast arvefølge, og efter Gorms død var der formentlig igen strid om herredømmet. På Haralds runesten omtaler kongen sig selv som ”den Harald, der for sig selv vandt hele Danmark”, og det kunne tyde på, at der var andre, som kunne påberåbe sig kongetitlen efter Gorms død. Vi ved ikke, hvor mange brødre og halvbrødre, fætre og halvfætre Harald havde, men kongeslægterne må have været enormt store i vikingetiden. Svend Estridsen (ca. 1020-1076), som vi på grund af hans nære forhold til historieskriveren Adam af Bremen (ca. 1040-ca. 1081) kender mere til end andre tidlige middelalderkonger, fik 18 børn. Fem af sønnerne kom på tronen, den ene efter den anden. Hvis samme forhold gjorde sig gældende i vikingetidens kongeslægter, var der kongsemner nok at tage af, og så giver det mening, at Haralds runesten var så stor og havde netop den tekst.

Kensington-stenen har været ivrigt diskuteret siden opdagelsen. Her er det en vittighedstegning fra 1948, hvor vikinger skændes i Valhal. De burde ikke have efterladt sig spor i Amerika: "Det var ogsaa dig, din klapodder, der skulle vigte dig med at hugge dine dumme runer. Nu har de opdaget, at vi har været der – og hvordan skal vi bevise, at vi straks tog hjem igen og ikke har haft noget at gøre med alt det, der bagefter er sket."

|| Bo Bojesen/Museet for Dansk Bladtegning/ Det Kongelige Bibliotek/VISDA

Alt var nøje planlagt og gennemtænkt.

Der var bare én ting, kongen ikke havde taget højde for. Den store tresidede granitblok havde fra naturens hånd en skønhedsfejl, som i virkeligheden gjorde den uegnet til at blive hugget i. Fejlen viser sig i dag tydeligst i øverste højre hjørne af stenen, når man ser den fra indskriftssiden. Store stykker er brækket af toppen, og der er afskalninger af de yderste lag med ornamentik. Haralds runerister var godt klar over svaghederne. Når man er en øvet stenhugger, kan man høre den slags ved at banke forsigtigt på stenens overflade med en hammer. Om han advarede kongen mod at bruge netop den stensblok til formålet, ved vi ikke. Måske var kongen ligeglad, for store stensblokke var sjældne i Danmark, og stor skulle stenen være. Måske sukkede runeristeren over kongens beslutning, for man kan se på runerne, at han forsøgte at hugge sig fri af skaden ved at gøre de sidste 8-10 runer i øverste linje lavere end runerne i resten af indskriften. Men det var der nok ingen, der lagde mærke til den dag i Jelling, da runestenen blev vist frem under stor festivitas. Og hvis nogen gjorde, holdt de sikkert mund.

Det ville have passet Harald Blåtand godt, hvis han havde vidst, at hans navn og hans store runesten kom til at danne grundlag for både identitet og ny teknologi over tusind år efter hans død. I dag sidder motivet fra hans runesten på indersiden af alle danske pas, og flere kopier af den store Jelling-sten er rejst i store dele af verden fra Los Angeles i vest til Tokyo i øst. Hans navn er på alles læber og ligger i lommen på de fleste mennesker i verden. Teknologien Bluetooth, som kan sørge for trådløs kommunikation over korte afstande, er nemlig opkaldt efter Harald Blåtand, fordi han formåede at samle de enkelte landsdele i et kongerige. Flere mener, at årsagen til navnet er, at Harald forenede hele

Skandinavien, hvilket imidlertid er at strække de historiske kilder for langt. Bluetooth er det engelske ord for Blåtand, og logoet er dannet af runerne **h** * og **b** ð sat sammen i det, vi i runologien kalder for en binderune.

På den måde har runer og runesten, som de fleste knytter til vikingetiden, fundet plads i den aktuelle verdenshistorie. Sådan har det faktisk altid været. Siden runerne blev opfundet i det 2. århundrede, har de vandret med runeskrivende folkefærd rundt i Europa og verden som en del af den kulturelle identitet. Skriftsystemet bredte sig allerede i jernalderen fra Norden til folkeslag, der levede sydligere i Europa og på De Britiske Øer – enten som følge af folkevandring eller kulturel spredning.

Vikingerne tog runerne med sig rundt i verden, hvor end de drog hen – fra Konstantinopel (senere Istanbul) og de russiske floder i øst til Grønland og de nordatlantiske øer i vest. Da en ny vikingebølge ramte det amerikanske fastland med den store skandinaviske udvandring i 1800-tallet, fulgte runerne med. Flere millioner mennesker ankom til et land, som de fandt både jomfrueligt og historieløst.

I slutningen af 1800-tallet huggede svenske indvandrere i Kensington i Minnesota en runesten. De påstod senere, at den var ægte – en opfattelse, som mange amerikanere deler den dag i dag. Teksten omtaler nordiske mænds rejse til Vinland i 1300-tallet, og stenen er blevet berømt og har fået sit eget museum. For har man ikke en kulturarv, skaffer man sig en.

**På et kraniefragment fra 700-tallets Ribe har man skrevet med de runer, som var i brug lige før forenklingen af runealfabetet. Den er det ældste danske eksempel på, at en indskrift skulle kunne afhjælpe sygdom. Indskriften lyder "Ulv og Odin og Høj-Tyr. Hullet/Buri er hjælp mod denne smerte. Og dværgen overvundet. Bourr." Amuletten er tolket som et middel mod hovedpine.
|| Lennart Larsen/
Nationalmuseet**